

Zvonkov Ye. Categories «legal regulation» and «legal effect»: value-expression

Statement of proposed article aims, on one side, to the correlation and consistency categories of «legal regulation» and «legal influence», and on the other — the potential ability of legal regulation and legal influence as phenomena of social reality. In addition, a separate review vector directed to ascertain valuable measure applied direction of the category «legal influence» (in particular — the impact on the legal consciousness, legal mentality, culture, etc.).

Key words: legal regulation, legal influence, the value of law, legal consciousness, legal mentality and culture.

УДК 340.1

*Ірина Ігорівна Макаренко,
студентка юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ

Юридичні факти як явище правової дійсності виникли давно та мають тривалу історію. Поява юридичних фактів як самостійного правового явища відбулася одночасно з формуванням права як засобу перетворення суспільних відносин. Правове регулювання як форма соціального управління ефективне і приводить до встановлення необхідних правових наслідків лише тоді, коли пов'язане з оптимальною та вираженою системою фактичних обставин, які виступають юридичними фактами. З розвитком права система юридичних фактів видозмінюється, забезпечуючи більш глибоке проникнення права у суспільні відносини [1, с. 9].

На сьогодні питання щодо поняття і змісту юридичних фактів є предметом вивчення та аналізу з боку представників науки різних галузей права. Особливо науковий інтерес з цього напрямку зріс у сучасних умовах реформування українського суспільства, коли постає питання щодо вдосконалення і перегляду окремих правових категорій, понять і вироблення нових концептуальних підходів до вирішення проблем правової науки [2, с. 98].

Юридичні факти досліджувалися у працях представників вітчизняної та зарубіжної наукової правової думки із загальної теорії права та галузевих наук, зокрема: С. Алексєєва, С. Зінченко, О. Іоффе, В. Ісакова, С. Кечек'яна, Г. Кикотя, М. Козюбри, А. Міцкевича, П. Недбайла, Н. Оніщенко, А. Піголкіна, П. Рабіновича, О. Скакун, І. Сливича, Л. Солодовник, Ю. Толстого, Р. Халфіної, Л. Явича та ін.

Метою статті є аналіз існуючих у юридичній науці підходів до розуміння юридичних фактів та з'ясування особливостей їх правової природи.

Поняття «факт» широко застосовується у науці. Більш глибоке уявлення про характер юридичних фактів формується із філософського поняття факту. У філософській літературі існує декілька його значень [3, с. 200]. По-перше, фактом називають фрагмент дійсності. Це, так би мовити, перший ступінь формування цього поняття. По-друге, факт виступає як елемент дійсності, даний людині у сприйнятті, у чуттєвому досвіді. По-третє, факт — це вже не просто сприйняте, а певним чином відображене, оформлене й осмислене явище (емпіричний факт). По-четверте, факт, утягнутий до орбіти певної теоретичної системи, осмислений за допомогою її категоріального апарату (теоретичний факт). У теоретичному аспекті факт мислення повертається до явищ дійсності через їхній внутрішній зв'язок, розкритий у теорії. Таким чином, у філософському розумінні факт — це явище об'єктивної реальності, відображене у певній ідеальній системі.

Традиційно в науці «дійсність» трактується як філософська категорія, що включає такі основні аспекти: а) весь об'єктивно існуючий світ у різноманітті своїх проявів, об'єктивну реальність як актуально існуюче буття; б) все, що в своєму розвитку розкривається як необхідність, розумне, закономірне; в) сукупність усіх реалізованих можливостей — конкретний предмет, що існує в певному просторі та часі; г) справжнє буття [4, с. 115].

С. Алексєєв зазначає, що найбільш широке правове поняття — це поняття «правова дійсність», оскільки воно охоплює всі без винятку правові явища [5, с. 80]. Правова дійсність характеризується системністю та існує в часових і просторових межах, формується у результаті взаємозв'язку та взаємодії правових явищ і процесів [6, с. 10].

На думку М. Александрова, життєві факти самі собою не мають властивості бути чи не бути юридичними фактами, а стають такими тоді, коли їм це значення надається нормами права. Факт одного й того самого виду може бути або не бути юридичним фактом залежно від його оцінки законодавцем [7, с. 163].

Юридичні факти відображають зв'язок діяльності людей, подій соціального життя з правом. «Відповідно до своєї природи цей зв'язок має об'єктивний та суб'єктивний аспекти. Цей зв'язок і становить сутність, головну властивість юридичних фактів, необхідну базову передумову їх існування. Право не створює юридичні факти, воно бере участь у їх “зародженні”, влітаючи у тканину основи правовідносин» [8, с. 70–74].

Між науковим і юридичним фактом немає повної аналогії, але їх подібність у тому, що науковий факт є посередньою ланкою між науковою теорією й об'єктивним світом, а юридичний факт — між правом і суспільними відносинами.

Що стосується юридичних фактів, то в переважній більшості випадків — це поведіння, що з волі особи, або поза її волею, приводить у дію механізм правового регулювання. Він є обов'язковою умовою виникнення, розвитку і припинення правовідносин. Юридичний факт упорядковує соціальні зв'язки, визначає юридичну чинність прав та обов'язків, а також наслідок їх дотримання, використання. Усе це наголошує на важливому значенні цієї правової категорії [9, с. 127].

Поняття юридичного факту є фундаментальною основою відповідної теорії, і дослідження його змісту актуальне для вироблення загальної теорії юридичних понять та відповідає потребам практики. Розкриття характеру юридичного факту дає змогу проникнути у глибину цього явища, визначити його основні ознаки й зрозуміти місце юридичних фактів у правовому регулюванні [10, с. 167–171].

У Великому енциклопедичному юридичному словнику [11, с. 1010] юридичний факт визначається як передбачені в законі певні життєві обставини чи ситуації, з якими пов'язують виникнення, зміну або припинення конкретних правовідносин. Юридичними називаються лише ті факти, які зумовлюють певні правові наслідки, конкретизують зміст взаємних прав та обов'язків відповідних суб'єктів права. Таким чином, у понятті юридичного факту поєднують два нерозривно пов'язані моменти — матеріальний і юридичний. З одного боку, ним є явище дійсності — дія або подія (реальний факт — матеріальний аспект), а з другого — передбачений правовою нормою факт, обставина чи явище, що породжує відповідні правові наслідки, і тому такий факт, обставина чи явище є не просто фактом реальним, а фактом юридичним [12].

Юридичні факти можуть бути охарактеризовані як такі обставини, що несуть у собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання; ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіпають права та інтереси особи, суспільства, держави й соціально-публічних утворень [13, с. 30].

При дослідженні юридичних фактів використовується постулат, що виникнення юридичних наслідків можливе тільки при наявності, зокрема: закріплення у нормі права правової моделі обставини, з настанням якої пов'язуються певні наслідки; настання цієї конкретної життєвої обставини; реалізація норми права, під дію якої підпадає ця обставина.

Слід зазначити, що визначення суті юридичного факту не повинно ґрунтуватися на розумінні його тільки як правової моделі обставин, оскільки норма права не може закріпити у власній гіпотезі всі конкретні життєві обставини — вона передбачає лише загальні для всіх випадків правила. Необхідно наголосити на декількох ознаках щодо способу отримання, встановлення юридичних фактів: а) у ролі юридичних фактів можуть бути лише такі обставини, які можливо закріпити фор-

мально, наявність або відсутність яких можна з достовірністю встановити (тобто юридичні факти за своєю природою не можуть існувати в неоформленому вигляді); б) ніяка обставина не може бути визнаною юридичним фактом, якщо за цією обставиною право не визнає якості встановлювати юридичні наслідки (тобто не будь-яку обставину, а тільки ту, за якою саме право визнає можливість викликати юридичні наслідки, може бути визнано юридичним фактом).

Отже, орган правозастосування кожного разу для правильного вирішення справи повинен співвідносити конкретний випадок із загальноправовим поняттям юридичного факту, що дозволить йому відрізнити юридичні факти від інших юридично значущих явищ та зрозуміти роль факту у встановленні юридичних наслідків [14, с. 171–172].

В. Гордєєв зазначає, що у нормативному акті, як правило, описується майбутнє, тобто події чи дії, які ще не відбулися. Реальна подія чи дія описується (чи фіксується іншим способом) в інших документах. Порівняльне дослідження цих описів дозволяє зробити висновок: є реальна подія чи дія юридичним фактом, або не є таким [15, с. 734–735].

У теорії права виокремлюються такі ознаки юридичного факту [15, с. 735]: *конкретність* та *індивідуальність* (юридичний факт є *унікальним* (винятковим, неповторним) явищем дійсності, що існує в певній частині простору, у певний момент часу, і, як правило, пов'язаний із конкретними суб'єктами); *соціальна зумовленість* (події та дії, що не мають значення або зв'язку з соціальною дійсністю, не мають юридичного значення); *об'єктивований вираз* (почуття, бажання людини не є юридичними фактами); *зв'язок із правом* (юридичні факти, як правило, точно або в загальному вигляді відображені у гіпотезах правових норм); *причинний зв'язок із правовими наслідками* (у цьому полягає сенс юридичного факту, який викликає, змінює, припиняє правові відносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки).

Важливе значення має класифікація юридичних фактів, оскільки саме вона дає можливість осягнути усе розмаїття того чи іншого правового феномену.

З-поміж різноманітних видів класифікації юридичних фактів важливе значення для їх вибору і конкретизації має їх поділ за галузями права [16, с. 239–242]. Адже юридичних фактів поза галузевою приналежністю не існує. Усі вони передбачаються нормами конкретних галузей права. Тому й наукові напрацювання у теорії права щодо класифікації юридичних фактів можуть бути з'ясовані лише за умови досліджень їх крізь призму галузевої належності.

Юридичні факти класифікують за різними критеріями, зокрема, за наслідками, що настали: правоутворюючі (факти, що зумовлюють встановлення правовідносин); правозмінюючі (факти, що змінюють існуючі правовідносини); правоприпиняючі (факти, що спричиняють припинення правовідносин); залежно від наявності або відсутності зв'язку факту з волею суб'єкта — на дії та події. «Дії — життєві факти, які є результатом волевиявлення свідомої діяльності або поведінки людей. Їх у свою чергу поділяють на: правомірні (відповідають приписам правових норм); неправомірні (суперечать закону і є правопорушеннями); бездіяльність. Події — юридично значущі факти, що виникають незалежно від волі людей (природна смерть людини, закінчення строку, знищення майна в результаті стихійного лиха тощо)» [11, с. 1010].

Події у науковій літературі [13, с. 32] класифікують за різними ознаками: за походженням — природні (стихійні) і залежні у своєму генезисі від буття та діяльності людини (соціальні); залежно від повторюваності події — унікальні й повторювані (періодичні); за тривалістю — моментальні, колективні, масові (на події з визначеною і невизначеною кількістю осіб, що беруть у них участь); за характером наслідків, що настали, — на події оборотні та необоротні.

Підсумовуючи, слід зазначити, що факт у сфері людської життєдіяльності відображаються у формі події чи дії. Дія, у свою чергу, перетворюється в юридичний факт тільки тоді, коли вона описана у законі чи підзаконному акті. Відсутність такого опису не утворює юридичного факту.

Список використаних джерел

1. Солодовник Л. В. Юридичні факти у трудовому праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Л. В. Солодовник ; Національний університет внутрішніх справ. — Х., 2004. — 21 с.
2. Музика В. Г. Роль юридичних фактів у податковому праві / В. Г. Музика // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2005. — № 65–66. — С. 98–100.

3. Садовский Г. И. Диалектика мысли. Логика понятий как отражение сущности развития / Г. И. Садовский. — Минск : Высшая школа, 1982. — 310 с.
4. *Философский словарь* / под ред. М. М. Розенталя и П. Ф. Юдина. — М. : Политиздат, 1963. — 554 с.
5. Алексеев С. С. Государство и право : начальный курс / С. С. Алексеев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юридическая литература, 1994. — 192 с.
6. Малько А. В. Методологические основы исследования правовой жизни общества / А. В. Малько, А. Е. Михайлов, И. Д. Невважай // Правовая политика и правовая жизнь. — 2002. — № 3. — С. 5–18.
7. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. — М. : Госюриздат, 1955. — 176 с.
8. Аюева Е. И. Некоторые аспекты категории юридического факта / Е. И. Аюева // Правоведение. — 1985. — № 4. — С. 70–74.
9. Турко І. І. До питання про правове розуміння юридичних фактів як підстав виникнення трудових правовідносин / І. І. Турко // Право і суспільство. — 2013. — № 6. — С. 127–130.
10. Котюк І. В. Доктринальні основи визначення поняття «юридичні факти» / І. В. Котюк // Митна справа. — 2010. — № 2 (68). — Ч. 2. — С. 167–171.
11. Нагребельний В. П. Юридичний факт / В. П. Нагребельний // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К. : Юрична думка, 2012.
12. Собчук Ю. Г. Юридичні факти в механізмі правового регулювання відносин неплатоспроможності банків / Ю. Г. Собчук [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/1_6_2012/.
13. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права / Г. Кикоть // Право України. — 2003. — № 7. — С. 29–33.
14. Разбейко Н. В. Роль юридичних фактів в правовому регулюванні транспортної діяльності / Н. В. Разбейко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2008. — Вип. 6 (7). — С. 168–179.
15. Гордеев В. В. Правова природа юридичного факту / В. В. Гордеев // Держава і право. — 2011. — Вип. 51. — С. 732–737.
16. *Общая теория права и государства : учеб.* / под ред. В. В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 2001. — 343 с.

Макаренко І. І. Юридичні факти: деякі аспекти розгляду

Стаття присвячена юридичним фактам, які відображають зв'язок діяльності людей, подій соціального життя з правом. Поява юридичних фактів як самостійного правового явища відбулася одночасно з формуванням права як засобу перетворення суспільних відносин. З розвитком права юридичні факти змінюються, забезпечуючи більш глибоке проникнення права у суспільні відносини.

Ключові слова: факт, юридичний факт, правова дійсність, дія, подія.

Макаренко И. И. Юридические факты: некоторые аспекты рассмотрения

Статья посвящена юридическим фактам, которые отображают связь деятельности людей, событий социальной жизни с правом. Появление юридических фактов как самостоятельного правового явления состоялось одновременно с формированием права как средства превращения общественных отношений. С развитием права юридические факты изменяются, обеспечивая более глубокое проникновение права в общественные отношения.

Ключевые слова: факт, юридический факт, правовая действительность, действие, событие.

Makarenko I. The legal facts: some aspects of consideration

The article is sanctified to the legal facts, that represent connection of activity of people, events of social life with a right. Appearance of legal facts as the independent legal phenomenon took place simultaneously with forming of right as to the means of transformation of public relations. With development of right legal facts change, providing deeper penetration of right in public relations.

Key words: fact, legal fact, legal reality, action, event.